

**MAKTAB O'QUVCHILARINI XULQINI RIVOJLANTIRISHNING
PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI**

Yuldasheva Guzal Yakupboyevna

Qoraqalpog'iston Respublikasi To'rtko'l tumani 30- maktab psixologi

ANNOTATSIYA: *Axloqiy tarbiya insoniyat taraqqiyotining butun yo'li davomida qo'yilgan muammolardan biridir. Har qanday davr ijtimoiy-iqtisodiy va madaniy rivojlanishning o'ziga xos vazifalariga muvofiq, axloqiy tarbiya va xulq-atvor madaniyatini shakllantirish zarurligini taqozo etadi. Farzandlar otalarining faxri. Ular haqida hamma narsa yoqimli va qimmatlidir. Ammo ular har doim ham bolaning jozibadorligi nafaqat tashqi ko'rinishida, asosiysi o'sib borayotgan bolaning o'zini oilada va jamoat joylarida o'zini qanday tutishi, uning xulq-atvori - yuz ifodalari, imo-ishoralari haqida har doim ham o'ylamagan.*

Kalit so'zlar: *axloqiy tarbiya, shaxs, xulq-atvor, ong, axloq, munosabat, psixologik muammolar.*

KIRISH

Axloqiy tarbiya jarayoni - bu pedagogik va psixologik faoliyatning samaradorligi va sifatiga, bola shaxsini axloqiy tarbiyalashning to'g'ri darajasiga erishishga qaratilgan tarbiyachi va jamoa o'rtasidagi izchil o'zaro munosabatlar majmuidir.

Ijtimoiy tajriba jamoat axloqiy ongida o'z aksini topadi: axloqiy g'oyalar, nazariyalar, tushunchalar kishilarning faoliyat va muloqot jarayonida rivojlanadigan real munosabatlarini aks ettiradi. E'tiqod - axloqiy ong shakllanishining eng yuqori darajasi. Ular shaxsning harakatlari, harakatlarining tartibga soluvchisiga aylanadi.

Shaxsning axloqiy barqarorligi ularga boo'liq. Ishontirish axloqiy tushunchalar tizimini kuchli o'zlashtirish, axloqiy tuyg'ularni rivojlantirish, xatti-

harakatlar va munosabatlar tajribasini umumlashtirish bilan tavsiflanadi. Axloqiy gʻoyalar va tushunchalarni oʻzlashtirish uzoq va murakkab jarayondir. Oʻquvchilar axloqiy tushunchalarni oʻzlashtirishdan, birinchi navbatda, taqdimot darajasida uning mazmunini toʻliq oʻzlashtirishgacha boʻlgan uzoq yoʻlni bosib oʻtadilar.

Tajribaning kengayishi, bir tomondan ijtimoiy koʻnikmalar, bir tomondan bilimlarning toʻplanishi, katta maktab yoshidagi bolalarning ijtimoiy pozitsion rolining kengayishi axloqiy gʻoyalarini yanada chuqurlashtirish va farqlashga olib keladi, boshqa tomondan, ularni umumiy axloqiy tushunchalarga (doʻstlik, doʻstlik haqida) yaqinlashtirishga olib keladi. kattalarni hurmat qilish, muloqot jarayonlarida va hokazo). Rivojlanayotgan axloqiy gʻoyalar bolalarning xulq-atvorida, ularning boshqalarga munosabatini tartibga soluvchi rol oʻynay boshlaydi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Oʻquvchi ongida axloqiy hayotning baʼzi bir hodisasining tasviri nafaqat ushbu voqea sodir boʻlgan davrda paydo boʻlishi mumkin. Bola oʻz doʻstining bir paytlar kuzatgan u yoki bu harakatini qayta yaratishi, yana “koʻrishi” mumkin. Bundan tashqari, u muayyan vaziyatlarda oʻz harakatini tasavvur qila oladi. Bunday holda, vakolatlar qoʻllaniladi. Spirkinning fikriga koʻra, tasavvurlarda “ong birinchi marta oʻzining bevosita manbasidan ajralib chiqadi va nisbatan mustaqil subʼektiv hodisa sifatida mavjud boʻla boshlaydi”

Oʻquvchilarning axloqiy ongi va xulq-atvori birlikda shakllanadi - bu pedagogika hamda psixologiyaning asosiy ajralmas tamoyilidir. Maktab yoshidagi oʻquvchilarda kattalar va tengdoshlar bilan munosabatlarda yangi xususiyatlar paydo boʻladi. Maktab yoshidagi oʻquvchilar kattalar bilan mazmunli muloqotga faol qiziqish bildiradilar. Voyaga yetgan bolaning obroʻsi, uning qadr-qimmati xulq-atvorda jiddiy rol oʻynashda davom etmoqda. Mustaqillik va xulq-atvorni anglashning oʻsishi oʻrganilgan axloqiy meʼyorlar boʻyicha harakatlarda rahbarlik qilish qobiliyatini rivojlantirishga olib keladi va oʻquvchida oʻz oʻrnini topishga intilish yaʼni oʻz “Men”ini shakllanishiga olib

keladi. U shu ijtimoiylik bilan uzviy bog‘liq jarayonda axloqan hamda ma‘nan shakllanishida davom etadi.

Katta maktabgacha yoshdagi o‘quvchining harakatlarini belgilay boshlaydigan ichki “axloqiy hokimiyatlar” paydo bo‘ladi. Bunda o‘quvchilar o‘z tengdoshlari bilan turli xil faoliyatda faol muloqot qilish istagini namoyon etadilar, buning natijasida “o‘quvchilar jamiyati” shakllanadi. Bu jamoaviy munosabatlarni rivojlantirish uchun muayyan shart-sharoitlarni yaratadi. Tengdoshlar bilan mazmunli muloqot katta yoshdagi maktab o‘quvchisining shaxsini to‘laqonli shakllantirishda muhim omil bo‘ladi.

Jamoa faoliyatda (o‘yin, vaziyat, muloqot) katta yoshli o‘quvchilar jamoaviy rejalashtirish ko‘nikmalarini egallaydilar, o‘z harakatlarini muvofiqlashtirishni, nizolarni adolatli hal qilishni va umumiy natijalarga erishishni o‘rganadilar. Bularning barchasi axloqiy tajribani to‘plashga yordam beradi. Katta yoshdagi maktab o‘quvchilarni axloqiy tarbiyalashda ta‘lim faoliyati muhim rol o‘ynaydi. Dars jarayonida ular tarbiyaviy xulq-atvor qoidalarini o‘zlashtiradilar, ularda maqsadlilik, mas‘uliyat, irodalilik fazilatlarini shakllanadi.

Makarenko o‘quvchilarni axloq nazariyasi bilan qurollantirish kerak, deb hisoblab, katta ahamiyat berdi. Shu bilan birga, u to‘g‘ri xulq-atvor odatini tarbiyalash ongni tarbiyalashdan ko‘ra ancha qiyin ekanligini ta‘kidladi.

Axloqiy xulq-atvorni tarbiyalash - axloqiy xatti-harakatlar va axloqiy odatlarni shakllantirishdan boshlanadi. Harakat insonning atrofdagi voqelikka munosabatini tavsiflaydi.

Axloqiy xatti-harakatlarni uyg‘otish uchun tegishli shart-sharoitlarni yaratish, o‘quvchilar hayotini ma‘lum bir tarzda tashkil etish kerak. Axloqiy odat - axloqiy ishlarni bajarishga bo‘lgan ehtiyojni talab qiladigan huquqiy va umuminsoniy normalarga asoslanadi. Odatlar yotoqxon qoidalariga, xulq-atvor madaniyatiga, tartib-intizomga asoslangan bo‘lsa, oddiy bo‘lishi mumkin va o‘quvchida muayyan ahamiyatga ega bo‘lgan faoliyatni amalga oshirishga ehtiyoj va tayyorlikni yuzaga keltirganda murakkab bo‘lishi mumkin.

Odatning muvaffaqiyatli shakllanishi uchun o'quvchilar harakatga undaydigan motivlar ularning ko'z o'ngida muhim bo'lishi, o'quvchilar o'rtasida harakatlarni bajarishga munosabat hissiy jihatdan ijobiy bo'lishi va agar kerak bo'lsa, o'quvchilar natijalarga erishish uchun ma'lum iroda harakatlarini ko'rsatishga qodir.

Bolalar ko'pincha vaziyatni chuqur tushunishga moyil emaslar, bu ularni tasodifiy qarorlar qabul qilishga olib keladi. Xulq-atvorni tanlash ularni o'rab olgan ijtimoiy psixologik muhit, tasodifiy tashqi ta'sirlar, ommaviy sevimli mashg'ulotlar, impulsiv rag'batlantirishlar ta'siri ostida amalga oshiriladi. Motivlarning beqarorligi vaziyatga hamroh bo'lgan his-tuyg'ular harakatining kuchli yoki kuchsizligi bilan belgilanadi, masalan, qo'rquv, bu bolani ongli ravishda tanlash va ixtiyoriy harakatni amalga oshirish imkoniyatidan mahrum qiladi. O'quvchilarda erkin axloqiy irodaviy xususiyatlarini tarbiyalashning ma'nosi - ularni o'z-o'zini nazorat qilishga o'rgatish, ichki erkinlikka erishishga, mustaqil fikrga ega bo'lishda yordam berish, axloqiy tuyg'u va e'tiqodga mos ravishda bukilmasdan harakat qilish qat'iyati, jamiyatda kundalik munosabatlarda axloqiy me'yorlarni o'rnatishdir.

Shaxsning axloqi axloqiy tamoyillarga ongli ravishda amal qilishda va axloqiy xulq-atvorning odatiy shakllarida namoyon bo'ladi. Axloqiy tarbiyaning boshlang'ich darajasi, deyarli ichki nazoratsiz, xatti-harakatlarning ongsiz impulsar va tashqi ta'sirlarga bog'liqligi bilan tavsiflanadi. Asta-sekin psixikaning hissiy ongsiz sohasi orqali odatlar va xatti-harakatlarning odatiy shakllari shakllanadi. Rivojlanishning ushbu darajasida odatlar, odatiy harakatlarni kuchaytirish tufayli xatti-harakatlar ustidan qandaydir o'zini o'zi nazorat qilish imkoniyati mavjud. Odatiy xulq-atvor asosida, maqsadli pedagogik ta'sir natijasida bolada axloqiy tafakkur rivojlanadi.

U bilan birgalikda va uning yordami bilan axloqiy tuyg'ular asosida ong va iroda, axloq, halollik, rostgo'ylik, adolatlilik, mehnatsevarlik, intizom, kollektivizm shakllanadi. Shaxsning bu xossalari va fazilatlarini ijtimoiy munosabatlar tizimida o'quvchining dunyo bilan faol o'zaro ta'siri natijasida

yuzaga keladigan psixologik o'zgarishlarni ifodalaydi. Ular o'quvchi tomonidan ushbu munosabatlarda doimiy ravishda namoyon bo'ladi, o'quvchining xarakter xususiyatlari, shaxsiy ijtimoiy hayotida, odatlar va odatiy xatti-harakatlar shakllarida tan olinadi, mustahkamlanadi.

Axloqiy xulq-atvorning eng yuqori darajasi - bu inqiroz va ekstremal vaziyatlarda ongli ravishda o'zini tuta bilish, qat'iylikni saqlash, axloqiy e'tiqodlarga, me'yorlarda sodiqlikda namoyon bo'ladi. O'quvchilar uchun bunday holatlar axloqiy rivojlanishida doimo paydo bo'ladi va takomillashib, yuksalib boradi. Shaxsning axloqiy shakllanishining mohiyati bolaning tashqi va ichki qarama-qarshiliklarni yengib o'tishidadir. Nafs va burch, ezgulik va yovuzlik, mehr va shafqatsizlik, muhabbat va nafrat, haqiqat va yolg'on, xudbinlik va jamoaviylik o'rtasidagi axloqiy tanlovlarning cheksiz oqimida xarakter xususiyatlari va axloqiy fazilatlar shakllanadi.

Zamonaviy ta'lim amaliyoti tomonidan qabul qilingan kompleks rivojlanish dasturlarini tahlil qilib, shuni xulosa qilishimiz mumkinki, "Axloqiy tarbiya" bo'limi faqat an'anaviy prognoz qilingan. Boshqa murakkab dasturlarda axloqiy tarbiya yo'nalishining mazmuni ba'zi bo'limlarda parcha kiritilgan. Shunday qilib, axloqiy madaniyatni shakllantirish vazifalari "Jamoaviy rivojlanish" va "Ijtimoiy rivojlanish" bo'limlarida hal qilingan. Katta maktab yoshdagi o'quvchining shaxsiy madaniyati asoslarini shakllantirishning maqsad va vazifalariga yo'naltirilgan normativ hujjatlar mazmunini tahlil qilish asosida va maqsadlarni, birinchidan, zamonaviy ta'lim dasturlarida taqdim etilgan.

Shunday qilib, o'quvchilarning axloqiy madaniyatini shakllantirish bo'yicha muayyan ish tizimining dasturlari mazmunida yo'qligi bolalarning xatti-harakatlarini ongli ravishda nazorat qila olishi bilan tavsiflangan sezgir davrga olib kelishi mumkin va ularning axloqiy tuyg'ulari boshqa motivlarga qaraganda ko'proq harakatlantiruvchi kuchga ega bo'lib, o'qituvchilar e'tiboridan chetda qolishi mumkin.

XULOSA

O'quvchilarda axloqiy tarbiyani shakllantirish ob'ektiv hayot sharoitlari, ta'lim va tarbiya ta'siri ostida, turli xil faoliyat jarayonida, umuminsoniy madaniyatni o'zlashtirishda sodir bo'ladi va pedagogikaning yaxlit jarayoni sifatida samarali amalga oshiriladi. Umuminsoniy axloq normalari, o'quvchining butun hayotini ularning yoshi va individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etish. Demak, tarbiyaviy ishlar axloqiy g'oyalarni o'z ichiga olishi va turli va samarali shakllarda, mazmunli va kerakli hissiy boylik bilan olib borilishi kerak.

O'quv va ijtimoiy faoliyatining g'oyaviy-axloqiy mazmunining boyligi, darsdan tashqari mashg'ulotlarning rang-barangligi, oiladagi turmush tarzi bolalar axloqini shakllantirishning eng muhim manbalari hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Bure R.S., Ostrovskaya L.F. O'qituvchi va bolalar / R.S. Bure. - M., 1997.- 143 b.
2. Mavlanova R., Voxidova N., Raxmonqulova N. Pedagogika nazariyasi va tarixi Toshkent-2010. 318 b.
2. Ibragimov X., Abdullayeva Sh. Pedagogika nazariyasi. Toshkent-2008.
3. Ivanova T. Nutq madaniyatini tarbiyalash. // Maktabgacha ta'lim. - 1988 yil - 12son.